

טיפול בחללים בשבת

הנחיות הלכתיות

הופק עבור תחום ההלכה
הרבנות הצבאית הראשית

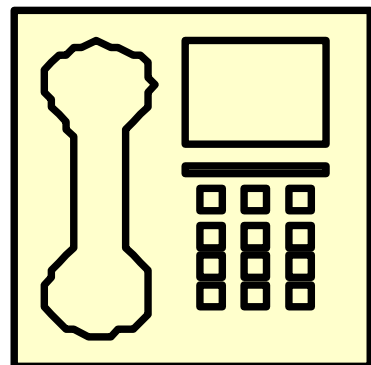
ניסן התשס"ח

מוקד הקו הפתוח עומד לרשותך,

אל תהסס לפנות !

057 - 8175767

(במקרים דחופים - גם בלילה)

תוכן העניינים

3	הקדמה
5	עקרונות הלכתיים כלליים
7	1. הודעה למשפחה בשבת
9	2. הדיווח לחמ"ל נפגעים
11	3. זיהוי החלל
13	4. נסיעה למקום האירוע
14	5. חזרה ממקום האירוע
15	6. הציוד הנחוץ לטיפול בחלל
17	7. טלטול הגופה או חלקים ממנה
23	8. ניקוי הזירה
24	9. זיהוי ורישום
25	10. פינוי חלל משדה הקרב בעת לחימה
27	11. הסתכנות לצורך פינוי חללים
28	12. פינוי חללים בשבת שלא מחמת פיקוח נפש

הקדמה

המלחמה האחרונה שהתנהלה בלבנון, יצרה שאלות הלכתיות חדשות גם בתחום הטיפול בחללים בשבת, כשלמעשה קדמה לה המלחמה אותה מנהלת הרשות הפלסטינאית ברחבי ארץ ישראל מאז תחילת שנת תשס"א.

אחת הנקודות המעוררות שאלות הלכתיות מעשיות, הינה שאלת **פינוי חללים בשבת**, בשגרה או בחירום, מתי יש איסור בדבר, ומתי יש בו היתר או אפילו מצווה וחובה. לשאלה זו נלוות שאלות נוספות הנוגעות למערכת הדיווחים, החל מרגע קביעת המוות ועד למסירת ההודעה למשפחה, לתהליכי הזיהוי של החלל ולטיפול בגופתו בכל השלבים.

מטרת מסמך זה, לקבוע עקרונות הלכתיים ולהנחות על אופן הטיפול בחללים בשבת, בכל השלבים, את כל הנוגעים בסוגיה זו.

בברכה,

הרב איל קרים, סא"ל

ראש תחום ההלכה

עקרונות הלכתיים כלליים

א. הטיפול במת על כל מרכיביו, אינו דוחה שבת במלאכות האסורות מן התורה¹. כמו כן הטיפול ב"מת מצווה", כלומר מת המוטל בשדה ואין אחר שיטפל בו, אף שהטיפול בו ביום חול קודם לכל המצוות שבתורה, מכל מקום אינו דוחה שבת², יום טוב³ ושאר איסורים⁴.

ב. המשנה ברורה⁵ הוסיף שאדרבא **כבוד המת** מחייב שלא תחולל קדושת השבת או קדושת יום הכיפורים לצורך טיפול במת. כלומר אין זו רק הלכה בהלכות שבת האוסרת חילול שבת לצורך המת, אלא גם הלכה השייכת להלכות **כבוד המת**, המחייבת **מניעה** של חילול השבת עבורו, אפילו באיסורים קלים, שאילולא נימוק זה יתכן והיו ניתנים לדחייה.

¹ שבת קנא : בברייתא : רבן שמעון בן גמליאל אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת. דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו את השבת. מקור הדברים בתוספתא שבת פ"ח הי"א, והובא גם במדרש בראשית רבה פ"ד פסקא יב, ובקהלת רבה פרשה ה, אות (י) פסקא ב. וכן שבת ל : שלח שלמה לבי מדרשא : אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה וכו'.

² סנהדרין לה : שאילתות דרב אחאי בראשית (שאילתא א-ג) שאילתא א ד"ה שאילתא דמחייבין, ספר אשכול (מהד' אויערבך) הלכות טומאת כהנים עמוד 174, טור או"ח סימן שיא, שו"ת הריב"ש סימן תפז, שו"ע או"ח סימן תקכו, ג, משנה ברורה שם ס"ק יז.

³ ראה במקורות שבהערה הקודמת וכן בביצה ו. במשנה, ר"ן על הרי"ף ביצה ו.

⁴ יש לציין, שאיסור טומאת כהן נדחה מפני מת מצווה – עיין שו"ע יו"ד סימן שעד, א ואין כאן המקום לדון בכך.

⁵ משנה ברורה, שם, תוספות ב"ק ריש פא.

- ג. למרות שהטיפול במת, אינו דוחה שבת ויום טוב, התירו חכמים מפני **כבוד המת**, לנקוט בפעולות האסורות מדרבנן, כגון טלטול גופת המת הנחשבת מוקצה⁶, (במגבלות מסוימות), כפי שיפורט להלן.
- ד. אסור ליהודי לבקש מנכרי שיעשה עבורו מלאכה בשבת. עם זאת, מפני **כבוד המת** התירו לעתים להיעזר בשירותיו של הנכרי, כפי שיפורט להלן.
- ה. על אף האמור, שאין הטיפול במת על כל שלביו, דוחה שבת ויום טוב, אם במציאות מהווה הטיפול גורם בפקוח נפש, חובה לעשותו גם כאשר הוא כרוך בנקיטת פעולות האסורות מן התורה⁷. דוגמאות להיתר זה יפורטו להלן.
- ו. לאור הנאמר לעייל, אפילו במקרים קשים מאוד, שבהם הרגש הטבעי מניע אותנו לפעול לצורך הטיפול במת, יש להיזהר שלא לנקוט בפעולות המנוגדות להלכה מפני קדושת השבת וקדושת יום טוב. **אדרבא**, יש בכוח שמירת השבת כהלכתה, כדי לחזק את החיילים ואת המפקדים, ולהקנות להם חוסן נפשי גדול יותר, במצבים הקשים אליהם הם נקלעים.

⁶ שבת משנה קנא. קנא: , שו"ע או"ח סימן שיא, ז.

⁷ מכילתא דרבי ישמעאל, ריש פרשת כי תשא, יומא פ"ח מ"ו, יומא פה: , רמב"ם שבת ב, א שו"ע או"ח שכת, ב.

פירוט העקרונות ההלכתיים

1. הודעה למשפחה בשבת

- א. רשויות הצבא מקפידות, למסור הודעה למשפחה בדרך אחראית, על ידי צוותים שהוכשרו לכך, על מנת למנוע טראומה קשה מן המשפחה, ועל מנת להגיש (במקרה הצורך) עזרה ראשונה, לאחד מבני המשפחה, שחש ברע או מתעלף ברגע קבלת הידיעה. לצורך זה מצוות רופא נושא ערכת עזרה ראשונה בחולית המודיעים של קצין העיר.
- ב. בשבת אסור לדבר על דברים המסבים לאדם צער⁸. כל שכן שאסור להעביר שמועות רעות בשבת. לכן מן הראוי היה שהצבא ינצור הודעה למשפחת חייל שנפטר או שנהרג בשבת, עד לצאת השבת⁹, בעיקר לאור האיסור ההלכתי להכין את צורכי ההלוויה והקבורה בשבת.
- ג. כיום כשכל חייל מצויד במכשיר סלולרי, ואנשי תקשורת מסקרים את הזירה בכל מקום ובכל זמן, והמידע זורם במהירות, כמעט שלא ניתן ל"הקפיא" ידיעה על מות חייל עד לצאת השבת, מבלי שהדבר יודע למשפחתו לא דרך רשויות הצבא. דבר זה מחייב את הצבא להזדרז במסירת

⁸ ע"פ ספר חסידים קי מהד' מרגליות והובאו דבריו במג"א בהקדמה לסימן שז ובמשנה ברורה, שם סק"ג.

⁹ מדרש משלי, יא וילקוט שמעוני שם, שברוריה אשת רבי מאיר, מתו שני בניה בשבת, והעלימה זאת מבעלה עד למוצאי שבת.

ההודעה למשפחה, כדי למנוע הגעת המידע למשפחה באופן בלתי מבוקר, דבר שיכול לגרום ל"התמוטטות" של בן משפחה, ללא שהיית רופא במחיצתו.

ד. כיון שהחשש הנ"ל הינו חשש רחוק מאוד, יש היתר להסיע את חוליית המודיעים לבית המשפחה על ידי נהג נכרי, בלבד¹⁰.

¹⁰ המציאות הנ"ל מעלה שאלה הלכתית קשה, האם מניעת הגעת המידע למשפחה באופן לא מבוקר, ובעקבותיה מניעת מקרה עילפון ואולי אף פטירה של אחד מבני המשפחה, מצדיקה מסירת הודעה מבוקרת, תוך כדי חילול שבת. כלומר, עד כמה יש לחוש לכך, שכן משפחה ימות או ילקה בליבו, בקבלו ידיעה שכזו. ואם אכן יש לחוש לכך, אזי עד כמה בכוח רופא צמוד, למנוע מוות כתוצאה משמיעת ה"בשורה".

כשאנו בוחנים סוגיה זו בכלים הלכתיים, ניתן לכאורה לומר שהכלל "אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב" – יש בו כדי להתיר מסירת הודעה למשפחה, גם כשהדבר כרוך בחילול שבת, היות וחוששים גם למיעוט המצוי. אך כלל זה מסתבר שאינו מוחלט וגורף, שכן אחד מגדולי הפוסקים האחרונים (שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טו), בבואו לדון בכלל זה, אסר למשל להדליק בשבת אור במבוא אפל, בשל החשש שזקן או כושל יעברו שם, ויפול ויסתכן. בדומה לזה אסר להפיל חומה בשבת, שמהנדס קבע שאע"פ שעל פי רוב אינה עומדת ליפול בשבת, אבל כמה אחוזים יש חשש שאולי כן תיפול, וממילא אם באותו רגע יעברו אנשים ויסתכנו ע"י כך. כמו כן אסרו הפוסקים לכבות מנוע של מכונית בשבת או לכבות דוד חשמל בשבת, שע"פ רוב לא יתפוצץ אם ידלוק כל השבת, אבל יש חשש של מיעוט שאולי כן יתפוצץ ואנשים שימצאו בקרבת מקום ייפגעו. בדוגמאות הללו ובדומות להם יש להתייחס אל ה"מיעוט" כמי שאינו ואין לחוש לו עד כדי מתן היתר לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה.

מאידך מצאנו לאחד מגדולי הפוסקים (אגרות משה או"ח סימן קכט) שהתיר לחלל שבת לצורך אדם שמידת חומו 37.9, ובתינוק אף 37.0, בעיקר מהחשש להידרדרות המצב הרפואי. אבל כנגדו כתב הציץ אליעזר (שם) בנוגע למחלה רגילה שאין בה כשלעצמה סכנה, כגון הצטננות הגוררת חום חלקי, אבל שום מחלה **מיוחדת** אין בה ורק אם נחשוש למיעוט, יכול להיות שבמניעת הטיפול הדרוש, תביא מחלה זו סיבוך נוסף של מחלה אחרת שביכולתה לסכן, אבל **ע"פ רוב** מחלה רגילה זו לא תביא שום סיבוך אחר, גם אם נמנע ממנה את הטיפול הנדרש לה – שאין לחלל שבת באיסורי תורה להענקת הטיפול.

כסיוע לדבריו כתב בעל שו"ת ציץ אליעזר ע"פ מומחים חבר רופאים, שאם נתיר חילול שבת משום חשש כזה, נצטרך לחלל שבת גם על נזלת רגילה, שבהזנחת טיפול זה, יכולה ע"פ חשש רחוק להביא לסיבוך בריאותי ולבסוף לכדי סכנה. ואף שבמונחים רפואיים מוגדרת נזלת מחלה זיהומית, וכשהחולה חלש מטבעו, עלולה להתפשט פנימה לגופו ולגרום לדלקת ריאות מסוכנת, בכל זאת הולכים מבחינה הלכתית אחר הרוב, כמו בשאר איסורים שבתורה, ואין חוששים למיעוט זה, מכיוון שמחלה זו בחזקת דבר שאינו מסוכן, וע"פ רוב אין בה סכנה.

אמנם אם יוכח שלפנינו חולה חלש בטבעו, וגופו נוטה לפתח סיבוכים יותר מאדם רגיל, או שלפנינו אדם שכבר **עתי** קיימים סימני התפשטות של המחלה בגופו, ו**מומחה** קובע שבהזנחתה יכול להתפתח מצב של סכנת נפשות, כלומר שחולי זה שהחולה **כבר נוגע בו** יכבד עליו ויסכנו, אזי מותר לחלל שבת על אדם זה גם כשהדבר כרוך בפעולות האסורות מן התורה.

הדברים הנ"ל מבוססים על דבריהם של גדולי האחרונים. הראשון שבהם הוא הבנין ציון (סימן לז) שכתב, אף על גב שכלל נקוט בדינו שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, ואין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, זה דווקא ביש **ודאי** סכנת נפש לפנינו, כגון בנפל עליו הגל, דאז חוששין למיעוטא דמיעוטא. אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש, רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בתר רובא כמו לעניין איסורא. דאם לא כן איך מותר לירד לים

2. הדיווח לחמ"ל נפגעים

א. כדי שניתן יהיה למסור הודעה על חלל למשפחה, נדרש שהגורם המטפל בחלל בשלב הראשון, קרי המפקד, קצין השלישות, או הרב, ידווח לגורמי השלישות על מות החייל, ויעביר להם את פרטיו. לצורך זה נדרש לזהות את החלל, שכן עיכוב בזיהוי מעכב את מסירת ההודעה למשפחה. לכן, מאחר ועצם ההודעה למשפחה מותרת, כפי שנתבאר, ממילא גם הזיהוי (באופן שמפורט בסעיף 5)

ולצאת למדבר, שהם מהדברים שצריכים להודות על שניצולו, ואיך מותר לכתחילה להיכנס לסכנה ולעבור על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". אלא על כרחך, כיון שבאותה שעה שהולך עדיין אין סכנה, הולכים אחר הרוב.

שני ושלישי לבנין ציון הם החתם סופר (בתשובותיו יו"ד סימן שלו) והנודע ביהודה (מהד' תנינא יו"ד סימן רי) שכתבו, שאם נקרא ספק נפשות גם למצב שאין החולה לפנינו, אם כן תותר כל מלאכת הרפואה בשבת, ובכלל זה שחיקת סמנים ובישולם, הכנת כלי איזמל להקזה, שמא יזדמן בשבת חולה שיהיה צריך לזה.

אומנם גם אם לא נחוש למיעוט המצוי, שיכול ללקות בליבו או למות, כתוצאה מקבלת הידיעה שלא דרך צוותי המודיעים של קצין העיר, עדיין יתכן שיש לחוש להורים זקנים או חולי לב, שמצב בריאותם עשוי להיפגע קשה ברגע הגעת ה"בשורה", ללא שיש רופא במחיצתם. נוסף לכך ישנם מצבים שבהם מתגודדים ידדים סביב בית המשפחה שעדיין לא נודע לה מגודל האסון – דבר הגורם בהלה רבה בקרב משפחות רבות, באותו רחוב או בנין, מחשש לגורל בנם המשרת בצבא, דבר שקרוב לוודאי יכול להימנע ע"י הודעה מסודרת של קצין העיר. מתוספת לכך העובדה שכל עוד שרשויות הצבא אינן מודיעות על חלל בשבת, ו"פירורי" מידע זורמים בסביבת מגורי המשפחה דרך עוברי אורח וכדו', רובץ על המשפחה עול וסבל נפשי קשה מנשוא, שאולי יש בו גם כדי להביא לסיכון פיזי, מחמת הספק אם הבן אכן חלל או לא.

לכל זה מצטרפת העובדה, שברמה הציבורית לא נתקבל על הדעת ההחלטה שלא להודיע בשבת על נפילת חייל, שכן רוב האוכלוסייה במדינת ישראל, רואה בהחלטה שכזו פגיעה מוסרית במשפחת החלל. ואף שבנימוקים שהועלו לעייל אין כדי להתיר חילול שבת במלאכות האסורות מן התורה, היות ואין כאן מצב של פקוח נפש ואף לא ספק פקוח נפש, אלא חשש רחוק שלגביו פועל הכלל שהולכים אחר הרוב, מכל מקום נודה על האמת, שהצורך במסירת ההודעה למשפחה, מהר ככל האפשר, הינו צורך גדול, שאינו פחות ממצב של חולה שאין בו סכנה, שלגביו מותר לומר לנכרי, לעשות מלאכה האסורה מן התורה (שו"ע סימן שכח, יז), משנה ברורה, שם ס"ק מז, משנה ברורה סימן שכח, סק"א, והרחיב את הגדרת חולה שאין בו סכנה למי שחלה בכל גופו או מי שכואב לו מאוד). לזה יש לצרף מה שכתב המשנה ברורה (סימן שז ס"ק כה), ע"פ שיטת בעל העיטור (ברמ"א סימן רעו, ב), שמותר לומר נכרי לתקן עירוב שנתקלקל בשבת אע"פ שהדבר כרוך באיסור תורה, כדי למנוע מכשול מהרבים שיטלטלו בכרמלית. ובנדון דידן אם לא תתיר הרבנות הצבאית, להודיע למשפחה בשבת ע"י צוות מודיעים המוסע ברכב הנהוג בידי נהג נכרי, יעשו זאת רשויות הצבא ע"י נהג יהודי. ואם יטען מאן דהו, שאין הורי החייל שנפטר או שנהרג בגדר חולה שאין בו סכנה, יש להשיב, שמצבם בודאי אינו פחות מאותם המצטערים בימות הקור או בארצות הקרות, שהתירו להם לומר לנכרי להדליק מדורה (שמירת שבת כהלכתה פ"ל סעיף א).

מותר, וממילא מותר גם לדווח בטלפון שהוא לכל היותר איסור דרבנן, ויש לעשות זאת בשינוי.

ב. יחד עם זאת יש לוודא, שההודעה הינה טלפונית בלבד, הן מצד המודיע, והן מצד מקבלי ההודעה בחמ"ל. דהיינו, אסור למודיע לחתום על טופס כל שהוא, או לשלוח פקס, וכמו כן יש לוודא שמקבלי ההודעה בחמ"ל, יזינו את הנתונים למחשב שהודלק מערב שבת, ולא ינהלו כל רישום בעט. אמנם אם בכל זאת נדרש למלא "תיק חלל" או יומן מבצעים וכדו' בכתב יד, בנוסף על הזנת הנתונים למחשב, יש לכתוב ב"עט שבת", ולעבור על הכתב במוצ"ש בעט רגיל.

ג. למרות שהדיווח הטלפוני מן הגורם המטפל בחלל לחמ"ל הנפגעים, עשוי לגרום לאחרים לעבור על איסורי תורה כגון הגעה ברכב למשרד קצין העיר, רישום בעט רגיל וכיוצ"ב. מאחר וניתן לתלות שהדבר ייעשה בהיתר כגון שקיימת אפשרות שהמודיעים יגיעו למשרד קצין העיר ברגל, או שמונית עם נהג נכרי יאספם מביתם, וכן שאנשי החמ"ל ירשמו ב"עט שבת" (ולשם כך חובה שימצא "עט שבת" בחמ"ל), יש לסמוך על הראשונים הסוברים שמפני

דרכי שלום התירו חכמים לעבור על איסור כל שיש אפשרות לתלות שלא ייעשה איסור.¹¹

3. זיהוי החלל

עיכוב בזיהוי החלל מעכב את מסירת ההודעה למשפחה. לכן, כאשר ידוע מי החלל (למשל: ידוע מי אנשי צוות הרק"מ הפגוע) וכל שכן כאשר ניתן לזהות את החייל על פי היכרות אישית, די בכך כדי למסור הודעה טלפונית לחמ"ל הנפגעים. כאשר לא ידוע מיהו החלל, אך ידוע שהוא שייך לכח שנפגע, וישנה סבירות ששמו יתפרסם לפני שהמשפחה תדע על נפילתו דרך רשויות הצבא, וגופתו נפגעה באופן שלא ניתן לזהותה על פי היכרות אישית, אלא רק בעזרת טביעת אצבעות או בעזרת צילומי שיניים וכדומה, יש לפעול כדלהלן:

¹¹ בגיטין סא. נחלקו הראשונים, בנוגע להיתר שבמשנה להשאיל לחשודה על השביעית, נפה וכברה ריחיים ותנור. לדעת ר"ת (בספר הישר סימן קכא, ובגיטין, שם בתוד"ה משאלת) נדחה איסור "לפני עיוור" מפני דרכי שלום, גם כשאי אפשר לתלות שלא ייעשה איסור. אך לדעת שאר הראשונים נדחה איסור "לפני עיוור" מפני דרכי שלום, רק כשאפשר לתלות שלא ייעשה איסור, ועל שיטות אלו ניתן לסמוך גם בנדו"ד.

נוסף על כך יש לצרף את דעות האחרונים: מכתם לדוד, בית יהודה, (הובאו בשדי חמד מערכת לפני עיוור) שלדעתם אין איסור "לפני עיוור" באמירה גרידא, אלא כשעושה מעשה כגון נתינת כוס יין לנוזר, בעוד שמסירת ההודעה לחמ"ל נפגעים אינה נחשבת מעשה.

נוסף לכך מדובר כאן על איסור "מסייע" שהינו מדרבנן, ולא על איסור דאורייתא של "לפני עיוור", שכן אם הרב לא ידווח אזי קצין השלישות או המפקד ידווח. (יעוין בקידושין דף עא בתוד"ה אבל), ולשיטת הש"ך (יו"ד סימן קנא סק"ו) אין איסור לסייע ליהודי העובר עבירה במזיד, ויש מפרשים בדבריו שאין חיוב להפריש יהודי מומר מעבירה ללא חילוק בין שוגג למזיד. בשו"ת כחיצים ביד גיבור (ח"א עמ' 66) האריך להביא סברות נוספות ששייכות גם בנידוננו.

- א. אם יש צורך בהסעת החלל למתקן זיהוי, ייעשה הדבר על ידי נהג נכרי.
- ב. זיהוי ממוחשב על ידי טביעת אצבע, יש להתיר לעשות בשינוי, מחשש לכך שהסורק שבאמצעותו מתבצעת הבדיקה מדליק נורת להט.
- ג. זיהוי באמצעות צילומי שיניים, אין לבצע בשבת ע"י יהודי, משום חשש איסור תורה של כותב¹².
- ד. זיהוי המתבצע באופן ידני ולא ממוחשב יש להתיר לעשותו בשינוי, משום שהחתמת אצבע החלל בדיו אסורה לדעת חלק מהפוסקים משום רושם¹³.
- ה. אם ניתן לבצע את הזיהוי הממוחשב בשטח, על ידי נטילת טביעת אצבעות, באמצעות איש הרבנות הצבאית, יש להקל כנ"ל, דהיינו שנהג נכרי יסיעו למקום האירוע, והוא יבצע את הבדיקה באמצעות הסורק בשינוי.
- ו. לאחר הזיהוי אין למלא טפסים שבהם מסקנות הזיהוי, ולכן גם אם זוהה החלל בדרך המותרת, יש לדווח על כל בטלפון באופן שנזכר לעייל.

¹² עיין ששי"כ טז, כו ובילקוט יוסף מלאכת כותב שמ, סעיף יד. בנידון דידן, אין די רק בצילום, אלא יש צורך גם בפיתוח פילם. לכן, גם הסבורים שבצילום עצמו אין איסור תורה, משום שהכתב אינו מתקיים, נראה שבדין כשמפתחים את התמונה ומדפיסים אותה, יש בכך איסור תורה.

¹³ שו"ת זקן אהרון ח"ב סימן יב, שו"ת שבט הלוי ח"א סימן קיד.

4. נסיעה למקום האירוע

א. מותר לצאת לאזור האירוע לצורך הצלת נפשות. לכן אם ע"פ המידע שביד הרב או בידי אנשי צוות הסריקה, מדובר באירוע פעיל, דהיינו שעדיין פזורים נפגעים בזירה, או אפילו אם יש ספק בדבר, והרב או אנשי צוות הסריקה יכולים להגיש עזרה ראשונה לפצועים, וכל שכן אם הם מוכשרים לכך, רשאים הם להגיע למקום האירוע, אף אם ההגעה כרוכה באיסורי תורה¹⁴.

ב. מותר לרב או לצוות הסריקה לצאת לאזור האירוע ברכב שנוהג בו גוי¹⁵. כשהנהג נכרי מותר להצטרף לרכב אף אם הוא יוצא חוץ לתחום שבת¹⁶.

¹⁴ הנחה פשוטה היא, שמותר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש. עם זאת, חילול שבת מותר רק אם המחלל אכן מסוגל להגיש עזרה. מכאן העיר הרב אבידן שההיתר הנ"ל קיים, רק אם במקום האירוע חסרים חובשים ומגישי עזרה ראשונה. אך כאשר יש במקום צוותי הצלה רבים, אין היתר לחלל שבת כדי להגיע למקום האירוע. אומנם הוא מעלה אפשרות להתיר מדין "לאו מכל אדם זוכה להתרפאות", אך לאחר שהאריך בדבר, ועמד על מחלוקת הראשונים בשאלה, האם דין זה מתיר לחלל שבת ככל פקוח נפש, או שמא מדובר על חובה בעלמא, שאיננה מדין פיקוח נפש הרגיל, הוא מסכם: "מכל זה הנני חוזר על הראשונות, לאמור – ההיתר של מגישי עזרה ראשונה נכון, רק כאשר אין מטפלים אחרים, אבל כאשר יש מטפלים אחרים, איני רואה כל צד של היתר".

¹⁵ הפוסקים דנו בהקשר זה, בשתי שאלות:

- א. האם כבוד המת מתיר אמירה לנכרי בשבת (ביו"ט ודאי מותר).
- ב. האם הטיפול במת נידון כ"מצווה רבה", אשר בשעת הדחק יש לסמוך לגביה על דעת בעל העיטור, המתיר לחלל שבת אף במלאכה דאורייתא על ידי נכרי.
- באשר לשאלה הראשונה נחלקו בכך הראשונים, כמבואר בבית יוסף (סימן שיא), ושלוש שיטות בדבר.
- א. היראים סבור שכל צרכי המת נעשים ע"י נכרים בשבת.

ג. באירוע רב נפגעים (שלא בשטח אויב), גם אם הפצועים פונו מן המקום אך גופות וחלקי גופות פזורות בשטח, ובני אדם המתקהלים במקום האירוע, יכולים להתעלף ולהסתכן ממראות אלו, מותר להגיע למקום גם עם נהג יהודי, (כשאין נהג נכרי), כדי לטפל באיסוף הגופות¹⁷.

5. חזרה ממקום האירוע

א. אין היתר לעבור על איסור תורה בחזרה מזירת האירוע, אך מותר לחזור עם רכב שחוזר בהיתר בטחוני.

ב. רבינו ברוך סבור שמותר לעשות מלאכה דאורייתא ע"י נכרי רק ביום טוב, אך לא בשבת (ועיין בחת"ס ח"א סימן סא בביאור ההבחנה בין שבת ליו"ט).

ג. ההגהות מיימוניות כתב שניתן להתיר אמירה לנכרי רק ביחס להוצאה מרשות לרשות, אבל לא במלאכה דאורייתא אחרת.

להלכה כתב הרמ"א (סימן שיא, ב), שיש המתירים לטלטל את המת ע"י אינו יהודי.

המשנה ברורה (שם, ס"ק יב) הביא מחלוקת אחרונים (בין המג"א לאליהו רבא) האם לדינא מקבלים קולא זו. מדבריו לא ברור אם המקלים מתירים כל איסור תורה ע"י נכרי כדעת היראים. או שמא מתירים רק הוצאה מרשות לרשות כדעת הגמ"י. ניתן להבין שהדעה המקלה מתירה כל איסור תורה ויש לכך מספר נימוקים, שבנידון דידן גם המחמירים יודו להקל.

באשר לשאלה השניה – ניתן לסמוך בזה על בעל העיטור. עם זאת, יש שהעירו שהעיטור התיר חילול שבת על ידי נכרי רק לצורך מצווה דשבת, ולא לצורך מצווה אחרת כגון מצוות קבורה. אומנם אחרונים רבים הבינו את דעת בעל העיטור שמתיר אמירה לנכרי בכל מצווה עוברת.

¹⁶ שו"ע (או"ח סימן תו, א) שהתיר לצאת חוץ לתחום מפני כבוד הבריות. אומנם הרב אבידן הציע לחלק בין כבוד הבריות שמתיר יציאה מהתחום, לבין כבוד המת שאינו מתיר זאת, וסיים שהדבר צריך הכרע. בקונטרס טיפול בחללים לאברכי צאנו שאלה ח, כתבו בפשטות שאסור לצאת חוץ לתחום, וכן נכתב בהנחיות הועד ארצי של רבני זק"א פרק ב סעיף 6. אולם לענ"ד יש לסמוך בנידון זה על דעת הרמב"ם (בתשובותיו סימן רי) שאין איסור תחומין מדאורייתא, במקום שאינו רשות הרבים דאורייתא, וממילא ברוב המקרים יש להתיר יציאה חוץ לתחום ע"י נהג גוי. ומדין "מחנה" יש להתיר לדעת הגר"ש גורן במשיב מלחמה (ח"א סימן ד), לצאת חוץ לתחום לפחות עד י"ב מיל לצורך מצווה, ע"פ הרשב"א בעבודת הקודש, בדין עירובי תחומין (סימן א). אומנם אפשר שכאשר הנסיעה מתבצעת בכביש מהיר, יש להחמיר ולדון את הכביש כרשות הרבים, וממילא לאסור את היציאה חוץ לתחום. אך גם בזה ישנן שיטות מקילות, שאין כאן המקום לפרטם.

¹⁷ עילפון נחשב פקוח נפש, כמבואר בהגהות מיימוניות (הלכות שביתת העשור פ"ב ה"ד).

- ב. כאשר לא ניתן לחזור רגלית, למשל כשהמרחק רב, ויש זמן רב עד מוצאי שבת, מותר לחזור עם נהג נכרי, ובפרט אם ההשארות במקום כרוכה בביטול עונג שבת¹⁸.
- ג. מותר לחזור באיסור תורה, רק כאשר ההשארות במקום האירוע כרוכה בסכנת נפשות, וגם אז היתר החזרה הינו עד למקום הקרוב ביותר שבו חלפה הסכנה¹⁹.
- ד. ביום טוב מותר לחזור עם נהג יהודי (אם לא מצוי נהג גוי), היות שלרוב ככל הפוסקים נהיגה ברכב ביו"ט אסורה מדרבנן, וחזרה מהצלה הותרה ע"י נהג גוי לרוב הפוסקים²⁰.

6. הציוד הנחוץ לטיפול בחלל

- א. יש להכין מערב שבת פריטי ציוד הנחוצים לטיפול בחללים:

1. שקיות ניילון בגדלים שונים.

¹⁸ עירובין מד ע"ב.

¹⁹ שם.

²⁰ מנחת שלמה סימן ז.

2. כפפות.

3. סכין לצורך שימוש המותר בשבת.

4. שמיכות.

5. בד חתוך בגדלים שונים.

6. חוטים חתוכים לקשירת השקיות.

הערה: חפצי מוקצה שהינם חלק מערכת הרב, יילקחו ביחד עם הציוד המותר בטלטול באותו תרמיל²¹.

ב. מותר לנקות את מקום האירוע בשפכטל²², ולכן הוא מותר בטלטול. כמו כן מותר להשתמש בכלים שמלאכתם לאיסור, מברג וכדו', היות וזהו טלטול לצורך גופו, ולהביא הממצאים לקבורה לאחר השבת.

²¹ מדין "אגד כלי שמיה אגד".

²² ניקוי הכביש אינו משווה גומות. מותר לנקות גם קיר מחלקי בשר, היות שגם אם יש בזה משום ממחק – זהו פסיק רישא דלא ניחא ליה, שאסור מדרבנן ובאופן שכזה התירו.

7. טלטול הגופה או חלקים ממנה

כללים הלכתיים:

- א. כאמור לעיל, מת בשבת הוא מוקצה²³.
- ב. חז"ל קבעו, שמפני כבודו של מת, ומפני כבוד החיים המתבזים במת המוטל ביניהם²⁴, מותר לטלטל את המת בשינוי, דהיינו בטלטול מן הצד²⁵ או בהנחת חפץ שאיננו מוקצה על הגופה²⁶.
- ג. אם פרצה דליקה, ויש חשש שהגופה תשרף, יש לטלטלה על ידי הנחת חפץ שאינו מוקצה על הגופה (כיכר או תינוק) או בטילטול מן הצד. אולם, אם אין אפשרות לעשות זאת - ניתן לטלטל את הגופה כרגיל²⁷.
- ד. אם זקוק למקום שבו נמצאת הגופה (כגון שחיילים לא יכולים לישון בחדרם משום שהגופה שם) - מותר לטלטלה בטלטול מן הצד²⁸.

²³ שבת קנא, ושו"ע סימן שיא פרטי דינים רבים בזה.

²⁴ משני"ב שיא, ז, שעשוי להיות הבדל בין טלטול מפני כבוד החיים, שמותר רק אם המת כבר הסריח, ובין טלטול מפני כבוד המת, שמותר אף אם המת עומד להסריח. להלכה, הכריעו המשני"ב ורוב הפוסקים להקל, שמותר לטלטל את המת בדרכים המותרות אף אם הוא עומד להסריח, אף שעדיין לא הסריח ממש.

²⁵ טלטול מן הצד הוא טלטול בלי נגיעה ישירה במת, הפיכת המת ממיטה למיטה בלי לגעת בו ישירות.

²⁶ המשני"ב (שיא, ב, על פי דברי הראשונים) מסביר, שהיתר זה של טלטול המת באמצעות כיכר או תינוק מבוסס על כך שפעולת הטלטול מתייחסת, למעשה, לדבר ההיתר, ולא לדבר האיסור, ולפיכך היא מותרת.

²⁷ שו"ע שיא, א. ועיי"ש, שהמחבר מדגיש שההיתר לטלטל בלי כיכר או תינוק הוא דווקא בדליקה, אך כשהמת מוטל בחמה - אם אין כיכר או תינוק לא יטלטלוהו כלל.

²⁸ שו"ע שיא, ה.

- ה. במקרים של פגיעה בכבוד הבריות כנ"ל, מותר להוציא את הגופה גם מרשות היחיד או מרשות הרבים לכרמלית²⁹.
- ו. מותר לטלטל חפצים שונים לצורך הטיפול במת, כגון שמיכה לכסותו בה וכדו'³⁰.

פרטי ההלכות:

- א. למרות שמעיקר הדין מותר לנקות את הגופה מכתמי דם וכדו' שעליה, כדי שלא תהא מוטלת בזויה³¹, למעשה אין לעשות זאת, היות ופעולה זו עשויה להיות כרוכה באיסור תורה (סחיטה וכדומה), וכל שכן אם מדובר בדם הנפש, כלומר בדם שיצא בשעת מיתה, שטעון קבורה.
- ב. אדם שנפטר ובגדיו עליו - מותר לטלטלו אגב בגדיו³². עם זאת, אם מדובר על חלל, שעתידיים לקוברו בבגדיו³³ - אין

²⁹ שו"ע שי"א, א. יש מן הראשונים שהתירו להוציא את הגופה אף מרשות היחיד לרשות הרבים, והשולחן ערוך הביא דעה זו בשם "יש מי שמתיר", אך עיין במשנ"ב (שי"א, ס"ק ז), שקבע שאין להקל בכך.

³⁰ משום שפוסקים להלכה שכלי ניטל אף לדבר שאיננו ניטל - שו"ע שי"א, ו.

³¹ שו"ע שי"א, ז, שש"כ סד, ט.

³² שו"ע שי"א, ד, ועיי"ש בבה"ל שפקפק בהיתר זה, והותירו בצריך עיון. אמנם, עיין גשר החיים לגרי"מ טיקוצ'ינסקי, פרק ה סעיף ה אות ב, שלהלכה סומכים על היתר זה, וכן כתב הרב אבידן (בהערה לשאלה ה-ו) בשם הגריש"א. ועיי"ש שהביא בשם הגרשז"א שטלית קטן המונח על ההרוג ודאי נידון ככ"כ או תינוק המתירים את הטילטול. ועיין קשרי מלחמה ח"ה סימן כה.

³³ כמבואר בבית יוסף ובבית חדש, יורה דעה סימן שסד. ועיין קשרי מלחמה ח"ה סימן כה.

הם מתירים לטלטלו, ויש להניח דבר היתר אחר כגון כפפה נקייה וכדו'³⁴.

ג. יש להניח את דבר ההיתר על המיטה שעליה נמצא המת, ולא על המת עצמו, מפני כבוד המת³⁵. אם אין אפשרות להניח את דבר ההיתר על המיטה, כגון אם רוצים לטלטל את אחד מאבריו של המת³⁶, ניתן להניח את דבר ההיתר על המת ממש.

ד. אם יש צורך בדבר מותר להכניס את המת לשקית ניילון, כנהוג ביום חול היות וזהו כבודו וזוהי דרך שמירתו³⁷. את שקית הניילון מותר לקשור באזיקון³⁸; ויש המחמירים לקשור דווקא בחוט ובקשר עניבה³⁹.

³⁴ כך עולה מדברי הבה"ל שיא, ד, ד"ה יש מי שאומר, וכן כתב בקשרי מלחמה ה, מסקנות מסעיף כה, סעיף ז.

³⁵ גשר החיים לגרי"מ טיקוצ'ינסקי, פרק ה סעיף ה אות ב.

³⁶ אם הונח כיכר או תינוק על הגופה עצמה, מותר לטלטל כל אחד מאבריה (בית יוסף סימן שיא על פי המרדכי, ונראה שזו דעת הראב"ה), ויש מחמירים בכך (אליה רבה שם, ועיין במהדיר על הטור).

³⁷ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ה סעיף 1. הרב אבידן (בהערה לתשובה ד, סעיף ב) מפקפק בדין זה, וכותב שאע"פ שהמנהג להכניס את המת לשקית ניילון, אין זה אומר שאם לא נכניסו לתוכה הוא יבוא לידי ביזיון, וממילא יש בדבר טלטול שלא לצורך.

³⁸ טיפול במת צאנו, שאלה טז. כי זה לכל היותר הידוק האסור מדרבנן ויש מקילים לגמרי.

³⁹ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ה סעיף 3 תת סעיף 2. אמנם, עיי"ש שכתבו שבשעת הדחק ובמידה ואין עצה אחרת, ניתן להשתמש באזיקון.

ה. מותר לטלטל חלקי גופות על ידי דבר היתר. אם אין אפשרות לטלטל בדרך זו, מותר לטלטלם אף בלי דבר היתר, ולהכניסם לשקית ניילון⁴⁰.

ו. מותר לטלטל חלקי גופות, אף אם הם קטנים ביותר, ובעיקר כשיש חשש שמשפחות הנפגעים או חיילים וחיילות שבמחנה, שיבואו לזירת האירוע יבחינו בחלקים, ויבואו לחרדה או לעילפון⁴¹. כמו כן, מותר לטלטל חלקי גופה אם הם יסייעו בזיהוי המת ובהיתר עגונות⁴².

ז. אברים בגודל יותר מכזית המונחים על עץ - מותר להורידם בשבת, אם אין אפשרות להורידם לאחר השבת⁴³. אם הם פחות מכזית, מאחר ואין טעונים קבורה,

⁴⁰ הרב זילברשטיין, א 1.

⁴¹ התוספות יו"ט (פ"י שבת מ"ה) כתב, שרק כזית מן המת צריך קבורה ואפשר שפחות מכזית אין מצוה לקבורו. ובמשנה למלך (סוף הלכות אבל) כתב, שאין חיוב קבורה על כזית, והמנחת חינוך מקיים דברי התו"ט.

ומסתבר שגם חלקי גופות הטעונים קבורה כגון כזית, יש להם מעלה שמותר לטלטלם בשבת, ואין בהם איסור מוקצה. יעוין בספר מעבר יבוק שפתי רננות (פכ"ה עמוד רפט) שכתב, צריך להזהר שיהיו כל אבריו עמו בקברו, ובפרט אותם שאין להם תחליפין.

הגר"מ שטרנבוך והגרי"י פושר נחלקו האם יש היתר לטלטל חלקים הקטנים מכזית, שאין בהם מצוות קבורה. ובהנחיות של ועד רבני זק"א (פרק ד, סעיפים 4-5) כתבו להתיר טלטול של כל אבר הניכר שהוא של אדם, מפני בזיון המת. אמנם, אם לא ניכר שהאבר שייך לאדם, הורה הגרי"ש"א לכסותו באדמה או בשמיכה, ולא לטלטלו להכניסו לשקית ניילון.

⁴² הרב זילברשטיין שם.

⁴³ השו"ע (שלו, א, ובמשנ"ב שם ס"ק ג) כתב, שהורדת חפצים מהאילן אסורה משום שימוש בו. עם זאת, הרב זילברשטיין (שאלה ט) כתב, שאם יש בכך כבוד המת מותר להוריד את החלקים, ובלבד שייזהר לא לתלוש. הרב אבידן חולק על קולא זו, וגם בדיני טיפול במת של צאנו, שאלה כ"ז, כתבו לאסור.

אין להורידם. אך אם נחוצים חלקים אלו לזיהוי, על מנת למנוע מצב של עגונה, מותר⁴⁴.

ח. אם חלקי הגופה מונחים על דבר מוקצה אחר - מותר להורידם⁴⁵. וכן מותר לטלטל חפצי מוקצה, כדי להגיע לחלקי נפטר שתחתיו, ואם אפשר יש להניח דבר המותר על המוקצה לפני הזתו⁴⁶.

ט. מותר לטלטל את חלקי הגופה בכרמלית שאין בה עירוב אפילו יותר מדי אמות⁴⁷. עם זאת, אסור לטלטל את המת ברשות הרבים⁴⁸.

י. אם יש צורך להוציא את הגופה מרשות היחיד לרשות הרבים - מותר לעשות זאת על ידי גוי.

⁴⁴ להציל מעיגון נחשב קצת פקוח נפש, כמבואר בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן יד) ויעוין גם ב"אוצרות יוסף" – קונטרס עגונה למהר"י ענגיל שציין לרש"י ביבמות (קכב) שכתב: הכי נמי כשעת הסכנה דמיא, שאם לא תאמין לזה, לא תמצא אחר ותשב עגונה. ע"כ. כלומר, אין הכוונה שזו סכנת נפשות, אלא שבשעת הסכנה סומכים על עדות פעוטה.

⁴⁵ אם החלקים מונחים על כלי שמלאכתו לאיסור (כגון תא טלפון וכדו') מותר להורידם מעיקר הדין, שהרי אף אם מטלטל את הכלי תוך כדי ההורדה, ניתן להגדירו כצורך גופו ומקומו - דיני טיפול במת צאנו, שאלה כג. ועיי"ש, שלמעשה התירו להוריד את חלקי הגופה אף ממוקצים אחרים (כגון אבנים וכדו'), שהן מוקצה מחמת גופו), ובלבד שיזהר לא לטלטל את המוקצה.

⁴⁶ כשם שהתירו לצדד אבנים לבית הכסא משום כבוד הבריות, עיין סוף סימן שח בענין טלטול גרף של רעי לחוף ולהחזירו. ועיין שם במג"א ובלבושי שרד.

⁴⁷ דיני טיפול במת צאנו, שאלה ז.

⁴⁸ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א פרק ד סעיף 6. הרב זילברשטיין (תשובה ה-ו) הסתפק האם יש להתיר אף ברשות הרבים לטלטל פחות פחות מדי אמות, ולא הכריע בדבר.

ייתכן, שיש מקום להקל אם מטלטלים את המת דרך מקום פטור, או אם מכניסים לקרורת את המת בצורה חלקית, ולאחר מכן את כולו.

יא. במקום צורך גדול, וכשאין אפשרות למנוע את ביזיון המת בדרך אחרת, מותר להסיעו לתחנת האיסוף הקרובה על ידי גוי⁴⁹.

יב. הסעת המת על ידי יהודי אסורה בכל מקרה. אם יש לחוש שהשמש תיקוד על המת או שהגשם ירד עליו, ואין מקום מסתור חליפי, מותר להעלותו לאמבולנס, ואין צורך להתחשב במה שיהודי יסיענו באיסור למתקן חללים או למכון הפתולוגי. אך ראוי לומר למפקד האחראי, שהכנסת הגופה לרכב נעשית לצורך שמירתה ולא לשם הסעתה⁵⁰.

יג. רכב הנוסע בהיתר (כגון רכב צבאי החוזר לבסיס), וברור שהוא לא ירבה בנסיעה או בעצירות וכדו' - מותר להניח בו את הגופה ולהסיעה מהשטח⁵¹.

⁴⁹ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ד סעיף 7. אמנם, נראה שבמקרה כזה טוב ליעד לכך גוי מערב שבת, כך שיפעל בשבת "אדעתא דנפשיה", ולא יהיה צורך לבקש ממנו בפירוש.

⁵⁰ בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן שלח) דן ברופא כהן שקיבל על עצמו מינוי לאשר את כל מתי העיר. מינוי זה אסור לכהן, אבל כיון שרופא זה אינו מקפיד על ההלכה, ואין באפשרות אנשי העיר להעבירו מתפקידו, לגביהם נחשב המת כמת מצוה ומותר לקרוא לרופא כהן זה. כן בנדו"ד שעל הרב לדאוג לשמירת הגופה כראוי, ואם מפקד אינו שומע בקול הרב, ואין ביד הרב למונעו מהסעת המת, אין המת אשם בכך והוא ראוי לכבוד הראוי לו. ועוד, שאם הרב לא יארוז את הגופה, יעשה זאת מישהו אחר, גם אם אינו מיומן, כך שאין כאן איסור "לפני עיוור", אלא לכל היותר מסייע דרבנן. כענין זה מצינו במשנה ברורה (סימן תקכו ס"ק לב), בדבר קברן המסרב לקבור אלא אם כן יתנו לו כסף מזומן ביום טוב שני, אע"ג שעבירה בידו, יש לקרובים ליתן לו, אע"פ שמכשילים אותו.

⁵¹ קשרי מלחמה, ח"ה סיכום לסימן כה, סעיף 3.

8. ניקוי הזירה

- א. כאמור לעיל, מותר לאסוף חלקי גופות קטנים מאד. עם זאת, אם החלקים פזורים, ויש חשש להתקף חרדה או להתעלפות של אנשים שיגיעו למקום - ניתן לאוספם לשקית ניילון⁵².
- ב. דם הנפש שיצא בשעת המיתה טעון קבורה אם יש בו שיעור רביעית⁵³.
- ג. דם השפוך במקום מרוצף - מותר לנגבו במגב⁵⁴.
- ד. בשעת הצורך מותר לאסוף את הדם בסמרטוט, אך ייזהר מאוד שלא יבוא לידי סחיטה⁵⁵.
- ה. מותר לכסות דם השפוך על הכביש או על הרצפה בעפר שהוכן לכך מבעוד יום⁵⁶ ולאוספו אחרי השבת. עם זאת,

⁵² קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ז סעיף 1.

⁵³ יעוין בקשרי מלחמה (ח"ה סימן כד) שדם אדם צריך קבורה. ונאמר באיכה רבה ד, יא. ומצינו בירמיהו שקבר דם המלך יאשיהו שכתוב ויקבור אותו בקברות אבותיו, וכי בכמה קברות נקבר? אלא מפני שהיה קובר כל רביעית דם לעצמה. ויעוין בחולין עב ובשבת לא. ובספר חינוך בית יהודה (סימן צה) כתב הרוג הנקבר במלבושיו, כמו שנמצא, משום רביעית דם שיצא. ובמהרש"ם (ח"ד קיב) כתב, שאפילו הדם שיצא אחר מותו צריך קבורה. ונאמר שפכו דמם כים סביבות ירושלים ואין קובר. גם בגדי ההרוג ומנעליו המלוכלכים בדם, צריכים קבורה. ומעשה בימי רבינו אפרים, שהביאו הרוג וביקשו קרוביו לחלוץ מנעליו, ומיחה בהם רבינו אפרים לעשות שום דבר. והב"ח (סימן שסד) הביאו שני טעמים: א. להעלות חימה. ב. דחיישינן שמא נמצא דם בבגדיו ובמנעליו. ועיין בכלבו (אבלים דף קפד).

⁵⁴ עיין שש"כ פכג סעיף ו.

⁵⁵ דיני טיפול במת צאנו, שאלה כ, הרב אבידן בהערתו לשאלה ח בשם הגריש"א.

הרב זילברשטיין (שאלה ח) כתב, שאם יש במקום רביעית דם - חובה לאוספו, כדי שאפשר יהיה לקיים בו מצוות קבורה. בדיני טיפול במת צאנו, שאלה יז כתב שעדיף להתחמק מכך אם ניתן, אלא אם כן ברור מעל לכל ספק שהדם שבמקום הוא דם הנפש. הרב אבידן העיר, שגם אם יש מצוות קבורה ברביעית דם, לא ברור שיש בה ביזוי למת, ועל כן יש לפקפק בהיתר לטלטלה, ונותר בצ"ע.

⁵⁶ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ז סעיף 3, על פי שו"ע שח, לח.

אם הדם שפוך על אדמה, אין לכסותו בחול או בעפר, משום אשוויי גומות⁵⁷.

- ו. אסור לטלטל חפצי מוקצה המצויים בזירה. עם זאת, אם מדובר על חפצים יקרי ערך, או על חפצים המסייעים בזיהוי החלל⁵⁸, נראה שמותר לטלטלם בטלטול מן הצד או על ידי הנחת דבר היתר עליהם⁵⁹.
- ז. בגדים המגואלים בדם - מותר לאוספם⁶⁰.

9. זיהוי ורישום

1. פעולות לזיהוי המת שיש בהם איסורי תורה, אינם מתירות חילול שבת, ואפילו אם כתוצאה מכך תיוותר אשתו עגונה⁶¹.

⁵⁷ ש.ס.

⁵⁸ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ו סעיף 4.

⁵⁹ קשרי מלחמה, ח"ה סימן כה סעיף ו. ועיי"ש, שיש המתירים לטלטל אף בלי דבר היתר במקום הפסד מרובה.

⁶⁰ הרב זילברשטיין, שאלה יג. נימוקו של הרב זילברשטיין מחודש מאוד: "ואין הבגדים מוקצה, כיון שאפשר לשוטפם ולקבור את המים". הרב אבידן השיג על הדבר, ונראה שלדעתו אין היתר לאסוף את הבגדים המגואלים בדם, אלא אם כן יש בכך צורך חשוב של כבוד המת, או חשש בהלה של קרובי המשפחה שיגיעו למקום. הגר"א נבנצאל העיר שיש להתיר כדין דם המת שיש בו רביעית.

⁶¹ קובץ הנחיות של ועד רבני זק"א, פרק ו סעיף 1.

2. קבלת עדות על זהותו של הנפטר אסורה מדרבנן, ויש שהתירוה במקום צורך גדול⁶². לצורך זה יש להתיר קבלת עדות שלא בצורת בית דין, ולאחר השבת להעיד בבית דין, כדין עד מפי עד.

10. פינוי חלל משדה הקרב בעת לחימה

על אף האמור לעיל, שאין לחלל שבת באיסור תורה על מנת להביא מת (אפילו "מת מצווה") לקבורה, אם במציאות מהווה הטיפול בחלל גורם בפיקוח נפש, אזי בטלים כל האיסורים ההלכתיים, ומותר לפנות חלל בשבת, גם כשהדבר כרוך בעשיית מלאכות האסורות מן התורה, וכדלהלן:

א. אם השארת החלל או חלקי גופתו בשטח, עלולה לפגוע ביכולת הלוחמים להלחם כאשר הם **רואים** את החלל⁶³.

ב. כשקיים חשש שהחלל או חלקי גופתו יגיעו לידי האויב, יש לפנותו אל מקום שבו לא קיים החשש הנ"ל⁶⁴.

⁶² שו"ת שבות יעקב חלק א סימן יד, "הצבא כהלכה" פרק כ סעיף טו. ועיין עוד ב"דרכי חסד", פרק י סעיף ה, ובתחומין ה במאמרו של הרב גד נבון: "פינוי חללים בשבת".

⁶³ משיב מלחמה ח"ב סימן קיז.

⁶⁴ שם, ונימוקו: שהאויב משתמש בחלל להפעלת לחץ למילוי דרישותיו, ואין זה שונה ממניעת נפילת נשק בידי האויב.

- ג. כשיתכן מצב שבלא זיהוי החלל הוא יחשב כנעדר, וכוחות רבים יחפשו אחריו תוך סיכון.
- ד. כאשר על גופת החלל מצויים מסמכים סודיים, מפות וקודי קשר, שנפילתם ביד אויב מהווה סכנה.
- ה. כשהחלל נמצא ברכב קרבי, הנחוץ להמשך הלחימה, ונוכחות החלל בתוכו מונעת או מעכבת את התקדמות הכוח.
- ו. כשחללים נמצאים במקום מוגן (בונקר), והמקום נדרש להגנה על חיי הלוחמים מפני הפגזת אויב, או כשהמקום נדרש לפריסת תאג"ד לטיפול בפצועים.
- ז. כאשר תיקון רק"מ פגוע והחזרתו לכשירות בזמן מלחמה מתעכבת בגלל חלל המצוי בתוכו.

בכל המקרים הנ"ל יפונה החלל למקום השמור הקרוב ביותר שהינו מוסתר מעיני הלוחמים. לשם כך, על רבני היחידות לתכנן בשגרה, בשלבי נוהל הקרב למבצע או למלחמה, מקומות להשהיית חלל, בנקודות שיחלוף או בסמוך להן, ובנוסף לכך לתכנן הקצאת אמצעים לשם שמירתו כגון קרוריות, חדר ממוזג וכדו'

11. הסתכנות לצורך פינוי חללים

- א. התורה אסרה על אדם להיכנס למצבי סכנה, וחייבתו לצאת ממצבים אלו, ואף הטילה עליו למנוע מצבי סכנה במידת יכולתו⁶⁵. האיסור להסתכן, חל אפילו במצב של **ספק סכנה**, וחוששים לספק סכנה יותר מאשר לספק איסור. כוונת הדברים היא, שאף שבספק איסור הולכים אחר הרוב⁶⁶, וכשהרוב היתר- מותר, הרי שביחס לספק סכנה, חוששים גם למיעוט הסיכונים⁶⁷, ואפילו בכמה וכמה ספיקות⁶⁸.
- ב. לאור האמור לעיל, מצות הבאת יהודי לקבורה, וכל שכן הבאת חלקי גופה לקבורה, אינם מתירים סיכון חיי אדם, גם אם כתוצאה מכך לא יובא לקבורה. אולם בשעת **לחימה**, רשאי הדרג המחליט להורות על חילוץ חלל ופינויו משדה הקרב, גם כשהדבר כרוך בסיכון גדול למחלצים, למשל במקום שיש לחוש שללא פינוי החלל יוצר מצב של פקוח נפש, כגון אחד מאלו המפורטים לעיל.
- ג. פינוי חלל תוך כדי סיכון גדול מותנה בתנאים הר"מ:

⁶⁵ שו"ע חו"מ סימן תכז, ח.

⁶⁶ שו"ע יו"ד סימן קטז, ד.

⁶⁷ חידושי חתם סופר לחולין ט, ע"ב ד"ה מי קדמת.

⁶⁸ שו"ע הגרש"ז סימן תריח, ז.

1. באישור ותיאום הדרג המבצעי האחראי.
2. נקיטת כל האמצעים למניעת הסכנה או להפחתתה, כגון: בעת הצורך, יציאה בליווי כח לוחם, ליווי כח הנדסי באיזור החשוד במיקוש, תיאום הכניסה לשטח עם המיפקדות המקומיות.
3. כאשר אין אפשרות לדחות את פינוי החלל למועד בו הסכנה פחותה.

12. פינוי חללים בשבת שלא מחמת פיקוח נפש

כאשר אין מצב של סכנה המחייב פינוי החלל, עומדת בתוקפה ההלכה, שאין מחללים את השבת בדברים האסורים מן התורה, לצורך המת. לכן אין לפנות חלל בשבת, ברכב או במסוק, אף שנעים בהיתר, כגון לפינוי נפגעים, או שכלי הרכב חוזר להביא תחמושת וכדו', כאשר קיימת סבירות שיתווסף חילול שבת לצורך החלל. דוגמאות:

1. הסעת החלל ברכב ממנחת המסוקים אל תוך בית החולים.
2. רישום החלל בעת הגעתו.
3. הארכת נסיעת הרכב במיוחד עבור החלל.
4. כאשר ברור שלא יגרם חילול שבת נוסף לצורך החלל,

ויש היתר לטלטל את החלל, כדי למנוע ביזיון, אפשר לצרפו לרכב הנוסע בהיתר, גם אם כלי הרכב יצא מחוץ לתחום שבת דאורייתא (11.5 ק"מ), משום שלא חל איסור תחומין ביחס לחלל⁶⁹.

”בלע המות לנצח ומזזה ארצי ד' דמעה מעל כל פנים
וזרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ד' דבר”⁷⁰

⁶⁹ שדינו ביחס לאיסור תחומין כ”חפצי הפקר” שאינם קונים שבתה.

⁷⁰ ישעיה כה, ח.